

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA AGRESSIVLIKNING NAMOYON BO'LISHI HAMDA OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK USULLARI

Mamadiyeva Iroda Almardonovna

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz shahar

22-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Ushbu mavzuda kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvorning namoyon bo'lish shakllari, uning kelib chiqish sabablari hamda oldini olishning psixologik usullari yoritiladi. Bolalarda agressiya ko'pincha emotsional beqarorlik, ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklari va oilaviy muhit ta'sirida yuzaga keladi. Maqolada maktab psixologi, o'qituvchi va ota-ona hamkorligining ahamiyati ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: agressiya, kichik maktab yoshi, xulq-atvor, psixologik profilaktika, emotsiya, ijtimoiy muhit, tarbiya

KIRISH

Kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiv xulq-atvor turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Bu davrda bolalar hissiyotlarini to'liq boshqarishni hali yaxshi o'zlashtirmagan bo'ladi, shu sababli ular tez jahllanish, tengdoshlariga qo'pollik qilish, urishish yoki qarshilik ko'rsatish kabi xatti-harakatlarni namoyon etishi mumkin. Agressivlik ko'pincha ichki norozilik, e'tiborsizlik yoki tushunilmaslik hissi bilan bog'liq bo'ladi.

Bunday xulqning kelib chiqishiga bir nechta omillar ta'sir qiladi. Oiladagi muhit, ota-onaning tarbiya uslubi, maktabdagi munosabatlar va tengdoshlar bilan o'zaro aloqa muhim rol o'ynaydi. Haddan tashqari qattiq nazorat yoki aksincha e'tiborsizlik bolada emotsional muvozanatning buzilishiga olib kelishi mumkin.

Agressiv xulq-atvorni oldini olishda psixologik yondashuv muhim ahamiyatga ega. Avvalo, bolada emotsiyalarni to'g'ri ifodalash ko'nikmasini shakllantirish zarur. Bola o'z his-tuyg'ularini so'z bilan ifoda etishni o'rganishi agressiv harakatlarning kamayishiga yordam beradi. Shuningdek, ijobiy muhit yaratish ham muhimdir. O'qituvchi va ota-onalar bolani qo'llab-quvvatlashi, uni rag'batlantirishi va ijobiy xulqini e'tirof etishi kerak. Bu bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Psixologik treninglar, o'yin terapiyasi va guruhviy mashg'ulotlar orqali bolalarda hamkorlik, muloqot va o'zini boshqarish ko'nikmalari rivojlantiriladi. Bu usullar agressivlikni kamaytirishda samarali hisoblanadi.

Hozirgi paytda agressivlilik muommosi psixologiyadagi eng dolzarb mavzulardan biriga aylangan. Insondagi agressivlik holati har qanday sabablarga bog'liq bo'lib, bu holatning psixodiagnostikasi, psixoprofilaktikasi bo'yicha xorijda bir qancha tadqiqot ishlari olib borilgan va ulardan amaliyotchi psixologlarimiz foydalanib kelmoqda. Shunday bo'lsada maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlari va maktab psixologlari so'ngi paytlarda bolalarda agressivlilik juda ko'payib ketganini ta'kidlab kelishadi. Bolalarda agressiv harakatlar ayniqsa, ularning o'tish davrida kuzatiladi. Ya'ni har qanday qiyin vaziyatda bolaning yosh krizisi muommolarga to'la bo'ladi. Hozirgi kunda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar tarkibida kichik maktab yoshi o'quvchilarining ta'lim jarayonidagi faolligini oshirish, shaxslararo munosabatlarini yaxshilash, axloqiy ko'nikmalar shakllantirilishining psixologik mexanizmlarini takomillashtirish muhim masalalardan hisoblanadi.

Agar biz g'arb kontseptsiyalarining xilma-xilligini tahlil qiladigan bo'lsak, ulardan eng muhimlaridan uchtasini ajratishimiz mumkin. Birinchisiga, agressivlik shaxsning tug'ma, instinktiv mulki sifatida qaraladigan nazariyalar kiradi (bunga psixoanalitik nazariyalar kiradi). Ikkinchisi, agressiyani frustratsiyaga bo'lgan xatti-harakat sifatida tasvirlaydi. Uchinchisi, agressivlikni o'rganish natijasida shakllanadigan xulq-atvorning xususiyati deb hisoblaydigan tushunchalardan iborat (xulq-atvor nazariyalari).

L.Berkovitz "frustratsiya-agressiya" kontseptual sxemasiga uchta muhim o'zgartirish kiritadi: a) frustratsiya agressiv harakatlarda amalga oshmaydi, lekin unga tayyorgarlikni rag'batlantiradi; b) hattoki tayyor holda bo'lsa ham, agressiya tegishli shartlarsiz sodir bo'lmaydi; v) frustratsion vaziyatlardan agressiv harakatlar yordamida chiqib ketish individda bunday harakatlarning odatlanishiga tarbiyalaydi.

Agressiv reaksiyalarning namoyon bo'lish kuchida ham gender farqlari mavjud. O'g'il bolalar jismoniy tajovuz reaksiyalarining ustunligi bilan ajralib turadi, yoshi kattaroq qizlar esa tajovuzni ifodalashning bilvosita usullariga ko'proq murojaat qilishadi: og'zaki, bilvosita va negativizm. Ehtimol, bu o'g'il bolalarning tajovuzkorligi "tashqi tomonga", qizlar esa "ichkariga" qaratilganligi bilan bog'liqdir.

I.A.Furmanov bolalar agressivligini tushuntirishning turli uslubiy va kontseptual yondashuvlari, bolaning xatti-harakatlarida tajovuzning paydo bo'lishini rag'batlantiruvchi yoki qo'zg'atuvchi psixologik va ijtimoiy omillar, uni psixodiagnostikalashning bevosita va yordamchi usullari, shuningdek, psixo-ijtimoiy korrektsiya yo'nalishlarini aniq ochib bergan. Uning ta'kidlashicha, bolalar o'rtasidagi konfliktlar narsalar va o'yinchoqlarni egallash bilan bog'liq bu chegaralar kesishganda paydo bo'ladi, ya'ni bir nechta bolalar boshqa bolalarning o'yinchoqlarini olish orqali o'z chegaralarini kengaytirishga harakat qiladi. Buni 2, 4 va 7 yoshli uchta o'g'il bolani uzoq muddatli kuzatish natijalari tasdiqlaydi. Agressiv xulq-atvor bilan bog'liq eng ko'p nizolar kichik, katta va o'rta bola o'rtasida, kichiklar va katta yoshlilar o'rtasida esa qarama -qarshilik minimal bo'lganligi kuzatildi. Nizolar faqat ba'zi o'yinchoqlarga egalik qilish uchun paydo bo'lganiga e'tibor qaratildi.

Ajablanarlisi shundaki, o'yinchoqlar borligida ular o'rtasida hech qanday ziddiyat yo'q edi. E.Fromm agressiyani keng ma'noda ta'kidlab o'tadi – bunda faqatgina odam va hayvonatlarga emas, balki jonsiz predmetlarga ham ziyon keltirishni agressiya dep hisoblagan. Ongni manipulyatsiya qilib, agressiv xulq-atvorga undashda ommaviy axborot vositalarining ta'siri B.Kreyxi tadqiqotida o'z aksini topgan.

S.A.Travina tadqiqoti natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida agressiv harakatlarning oldini olishda o'qituvchilar va maktab psixologining o'z-aro ta'sirida harakatlarni muvofiqlashtirish jarayonining samaradorligiga erishgan.

Y.A. Bashkatova o'z tadqiqoti jarayonida kommunikativ universal ta'lim harakatlari boshlang'ich maktabning 2-3 sinf o'quvchilari tajovuzkorligiga ta'sir qilishini aniqlagan. Ya'ni, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kommunikativ universal ta'lim harakatlari past darajada va agressivlik yuqori darajada bo'lgan, shuningdek kommunikativ yo'nalish jihatidan ham frustratsiya holati yo'nalishlari va reaksiya turlarida farq qilgan. Shuning uchun faqat korreksion guruhni emas, balki barcha sinfdoshlarni rivojlantirish va tuzatish ishlariga jalb qilish kerak. Ota ona munosabatlarining avtoritar turi kichik maktab yoshidagi bolalarda umumiy kommunikativ ta'lim harakatlarining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi va atrofida qayd etilgan nisbatda agressiv muloqati isbotlangan. Bu shuni anglatadiki, o'quvchilar bilan ishlashni rivojlantirishda ota-onalar ham ishtirok etishi kerak. 2-3sinf o'quvchilarining kommunikativ universal ta'lim harakatlarini rivojlantirish bo'yicha samarali ishlash uchun zarur shart-sharoitlar aniqlandi. Bu shartlarni hisobga olgan holda tuzatish va rivojlantirish dasturi ishlab chiqilgan.

E.L. Golenisheva 2005-yili kandidatlik dissertatsiya ishida boshlang'ich maktab o'quvchilarining agressivligi muammosini mikro-ijtimoiy omillar (ota-onalar, o'qituvchilar, tengdoshlar) aloqalarini o'rganish nuqtai nazaridan ko'rib chiqqan. U o'z tadqiqoti davomida kichik maktab yoshi bolalarining individual psixologik xususiyatlarini o'rgangan va natijada agressiv boshlang'ich maktab o'quvchilarining asosiy shaxsiy xususiyatlari: past ijtimoiy normativlik, zaif muloqot faolligi, mustaqillik, beparvolik, qo'rqqinlik, vaziyat tashvishi, o'zini-o'zi baholashning yuqoriligini aniqlagan. Agressivlikda gender farqlari borligi ham aniqlangan. Agressiv o'g'il bolalarga past darajali verbal intellekt, yuqori darajada vaziyatdan tashvishlanishi, ishonchsiz va beparvoligi bilan ajralib turadi. Agressiv qizlar uchun qattiqqo'llik va ishonchsizlik xos

K.S.Shalaginova 2003-2007 yillar davomidagi tadqiqot ishida "Agressivlik" tushunchasini ilimiy asoslab beradi va u boshlang'ich maktab yoshidagi agressivlik namoyon bo'lishining to'rt darajasiga xos xususiyatni keltiradi: nol darajada - g'ayritabiiy agressivlik yo'qolgan, birinchi darajada – agressivlik asosan hissiyirodaviy sohada, ikkinchi darajada – intellektual soha hukmronlik qiladigan hissiyirodaviy sohada, uchinchi daraja – hissiy-irodaviy, intellektual, faoliyat soha hukmronlik qiladigan darajalarga ajratgan. Tadqiqot natijasida agressiv boshlang'ich maktab o'quvchilarini tizimli psixologik qo'llab -quvvatlash modelini ishlab chiqqan, bu o'zaro bog'liq uchta komponent mavjudligini nazarda tutadi:

- 1) nazariy, shu jumladan tadqiqot ishiga tegishli kategoriya apparati ta'rifi;
- 2) amalga oshirishni o'z ichiga olgan empirik 1 (maktab) toifali apparatni aniqlash, diagnostika va tuzatishni amalga oshirishda tizimli yondashuv sharoitida ishlab chiqilgan agressiv boshlang'ich maktab o'quvchilariga tizimli psixologik yordam;
- 3) empirik 2 komponentida agressiv boshlang'ich maktab o'quvchilariga tizimli psixologik yordam ko'rsatishni amalga oshirishda bo'lajak ta'lim psixologlarini kasbiy tayyorlash uchun o'quv-uslubiy asosni (ixtiyoriy kurs misolida) ishlab chiqish vazifasini qo'yadi.

F.F.Rasulova o'z tadqiqotida kichik, o'rta, katta o'smirlarga xos agressiv mayllarning tabaqalashtirilgan ichki evolyutsiyasi hamda agressiya shakllari o'rtasidagi bog'liqni jinsga ko'ra tafovutlanishining xulq-atvor va ishtimoiy munosabatlarini shartlovchi psixologik omillarini, ota-ona bilan bola munosabatlarida qabul qilish va kooperatsiya tarbiya usubi agressiyaning pasayishini ta'minlovchi psixologik omillar ekanligini, agressiv o'smirlar xulq-atvorini psixoprofilaktika qilish va psixokorreksiyalash maqsadida "Xulq-atvorni modifikatsiyalash treningi" psixologik trening dasturini, agressiyaga moyil o'smirlar xulq-atvorini psixoprofilaktika qilish va psixokorreksiyalash maqsadida ota-onalar, pedagoglar va psixologlar hamkorlikda samarali ish olib borishining algoritmini

ishlab chiqqan. Uning tadqiqoti natijasida mahalliy sharoitda o'smirlar agressiv xulq-atvorining yosh, jins va individual psixologik xususiyatlarini o'rganishga doir psixodiagnostik metodikalarni tizimlashtirishga va o'smirlardagi agressiv xulqatvorni korrektsiya qilish imlonini beruvchi ijtomoiy trening dasturi ilmiy asoslangan, amaliyotda sinovdan o'tkazilgan hamda xalq ta'limi muassasalari amaliyotiga tatbiq etilishi tavsiya etilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kichik maktab yoshidagi bolalarda agressivlikni kamaytirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Oila, maktab va psixolog hamkorligi orqali bolalarda ijobiy xulq-atvorni shakllantirish va emotsional barqarorlikni ta'minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

5. Невенчаный. В.С. “Понятие агрессивного поведения в современной психологии”, Наука и современность. – 2011. – №10–1. – с. 300
6. Rasulova.F.F. The psychological features of aggressive behavior in teenagers: Dissertation abstract of the doctor of philosophy (PhD) on psychological sciences: 19.00.06/ -Tashkent.2018. P.8-9.
7. Семенюк.Л.М. Психологическая сущность агрессивности и ее проявления у детей подросткового возраста. Метод рекомендации в помощь педагогам–практикам.– М., 1991.–С-16
8. Шалагинова.К.С. Системное психологическое сопровождение агрессивных младших школьников. Автореф. дисс.. канд.психологических наук: 19.00.07/ Москва – 2008. С-5-6.
9. Травина.С.А. Взаимодействие психолога и учителя в профилактике агрессивного поведения младших школьников. Автореф. дисс..канд.психологических наук: 19.00.07/ Москва – 2006. С-6